

Antal Attila

A Kalász László-i líra hőse önmagáról

1. Kontrasztos önjellemzés, önértékelés

Kalász László költeményeinek hőse gyakran reflektál múlt- és jelenbeli helyzetére, jellemzi, értékeli önmagát. Ezek az önreflexiók két, egymással szemben álló csoportot alkotnak. Az egyiket lemondó hangú gyónások, önkritikus kitérülések, az elégedetlenséget s a többre, jobbra vágyást kifejező vallomások alkotják, a másikat öntudatos, magabiztos megnyilatkozások.

A kritikus önjellemzések már az első kötetben (*Szánj meg idő*, 1967) megjelennek. A költő kudarcos egyetemi diákoskodása, kallódása, kései indulása adhatja a háttérét a *Sose azt* című vers panaszos sorainak: „sose álltam jól a sorban/ jelentkeztem s mindig késve/ s csak maradék-semmiségre”. Hasonló hangoltságú az *Ember vagyok* mentegető részlete („ember vagyok a milliárdok közül/ egy/ nézzétek el botlásaimat/ esetlen léptem/ visszhangozzon a szívetekben”), s a *Nem születtem nagynak* zárata: „nem születtem nagynak erősnek/ legyűrnék a nagyon erősek/ s félek a haláltól”.

A pályakezdő költő önmagával, költészetével kapcsolatos problémái még: egyes pályán szeretne haladni, de csak körbejár (*A körök nyíljanak*); nem érzi elég súlyosnak a költészetét (*Nem vagyok mives*); magányosnak, kopottnak érzi magát (*Rázza a szél a fákat*); áporodott, keserű verseket ír (*Gyűlölöm verseimet*).

A saját sorssal való elégedetlenségre, az elégtelennek érzett emberi-alkotói teljesítményre utalnak azok a költemények is, melyek a kedvezőtlen sors megváltoztatásának szándékát, a költői szerepre való alkalmasság vágyát fogalmazzák meg: „Lehelj köveket szavaimba idő/ fújjad vén óriás szikláidat/ énekembe/ ne legyen folyón himbálódzó csónak/ se tengeren vergődő hajó/ súlya legyen...” (*Lehelj köveket szavaimba*); „okosan kell bánnom időmmel” (*El kell dobn*); „dologra csak/ tavasz van/ állni kell jó erőben/ szembe a köidővel” (*Combok*).

A lírai szubjektum kritikus önszemlélete, a panaszos hang a következő köteteknek is sajátja, s a panaszok háttereként mind többször tűnik fel a vidéki eltemettség-, elkallódás- és magányérzet: „nekiszaladsz eszelős dühödben a tájnak/ szárnyaid nőnének/ azok is elbotlanának” (*Hull az égből*); „mellém hullnak/ a csillagok/ éjjel/ ne féljek/ mégis igen magam vagyok/ bármit beszélek” (*Énhozzám lejönnek*); „varjak hullnak minden vetésre/ veszendő magvat:/ kikaparnak// begyűkben isten se vesz észre:/ elkallódom magamnak” (*Traktorokkal*). És úgy érzi, hogy nem élt, csak éldegélt, pedig fogy az élete (*Elhullt az ősz*), sose élt boldogan, elodázta vállalásait (*Rám forr*), hogy fogy ereje (*Éjfél után*), csömör (*Híg sör*) és elferdülés (*Hát hol vannak*) jellemzi életét.

A kilencvenes évek visszatekintő, sorsösszegző verseiben tán az addigiaknál is erősebb a pesszimista hang, ám ez már nem a költőszerepre való alkalmassággal, hanem a költőként vállalt és kinyilvánított értékrend korabeli háttérbe szorulásával, a költői életmű bizonytalannak érzett jövőjével kapcsolatos: „választott fényem nem világít (...) aki tud még: segítsen gyorsan/ mert elmegyek hogy itt se voltam” (*Fekete szív*); „felnöttem hitemből/ bizonytalanságba/ legpirosabb vágyam sűrke lett meg sárga” (*Szűkülő*); a *Szeretik az egerek* alanya pedig maró iróniával szól arról, hogy verseit egerek rágják majd, sorsa dallama a jövőben az egerek labirintusában kóvályog.

Az önbírálatok, a mélyből szólás könyörgő hangjai s a lemondó gesztusok mellett ugyanakkor a velük szembeállítható, bizakodást, erőt mutató megnyilatkozások is a kezdetektől jelen vannak Kalász László költészetében. „Belőlem nem mulya hős lesz” – olvasható az önérzetes fogadkozás a *Verj kőidőben*. Ehhez hasonló kijelentést tartalmaz a *Sörben borban*: „megfogom az időt/ célzom a hülyeség agyát/ s majd kiloccsan// de nem hívok legenda fiakat/ segítségül// a tengert magam úszom át”. Foggal és körömmel védi magát a lírai személyiség a fásultság és pusztulás ellen (*Foggal és körömmel*), tele van sebekkel, mégis őrzi hitét (*Őszszegyűjtött s –gyült*), szeme madarak röptét, viharok jöttét vigyázza, borúkat, háborúkat képes ráncba szedni (*Madarak*), reggel a Napból lép ki (*Láttak engem*), szűkebb hazáját nemcsak visszahúzó közegnek, hanem otthonosságával vigasztaló, reményt adó tájnak is látja (*A hegyek*). Az állatok s a természet jelenségei segítő társai: „madarakban emlékezem (...) száll a harkály kopogtatni/ orvosolni szívem hátát” (*Bokrokon havon és úton át*); „a szelekkel együtt bizonyítom/ hogy már tavasz van” (*Szint vallok a szelekkel*); „suhanok a suhanással/ napok súlyos sugarával” (*Úgy szeressen*). Táltosként kíván küzdeni a boldogságért: „borúval szennyel szembeszálljak/ markoljam a villámokat” (*A táltosló*). Ugyancsak a táltosképzet jut szerephez a *Hatalmas szárnya* soraiban („fejem felhőim alá hajtom/ a szél már hiába suhog:/ nem vájhatja szívem sem arcom/ elűzöm énekkel reménnyel”), a *Toporognak* című versben („víni vad viadalokban/ fekete fénnel csatázni!/ veszni vagy diadalokban/ nőni nem tud ám akárki!”), s a *Nézem* jövődőlésében („állatoknak talállok ki/ métely ellen s vérzős mirigyek ellen csodaírt (...) a készülődő fejés kendős sámánjait óvom/ bajtól rúgástól s adok szájukba varázsigét:/ csitítgató becéző szavakat”).

A természetfeletti hatalom kinyilvánításán túl a táltosságra utal sok vers ráolvasásszerű részlete, pl.: „idő/ ne hullj rám (...) nagy kő/ idő/ szikla ne hullj rám (...) csúcsod bátorságát lövelld rám” (*Nagy kő*); („erősödhessen zsenge szár/ ne legyen baj az anyafölddel/ ne ölje el hamu se sár// fák bokrok nyílnak bő rüggyel/ ne tudjon itt levél virág/ visszabújni semmi ürüggyel” (*Fehér barna foltos*); „Patakokat fonj folyókká/ tenger-vásznat szőj belőlük/ fényes hajó-vetélőim/ vígan hadd

úszkálhassanak (...) akként mint anyám mutatta/ fonalát el nem szakasztva/ tág-
mintás boldog világot/ ügyeskedjél ujjam függén” (*Patakokat fonj*).

Az önszemlélet kettőssége arról árulkodik, hogy Kalász László verseinek énje nem csupán az olykor fojtogató körülményekkel, a rá támadó külső erőkkel viaskodik, hanem folyamatos küzdelmet vív önmagával is a költőhöz méltó önbizalomért, tartásért, az értelmes létezés hitéért. A kétféle *én* küzdelme feszültséggel telíti Kalász költészetét, drámai színezetet kölcsönöz neki.

2. Egy korai vers szép szomorúsága

Fut énekelve

fut a hullám énekelve
kövekről szökell
kövekről magasba szökell

taraja gyöngyöz
taraja hasonlít a gyöngyhöz
amint visszahull
amint folyóba visszahull

jó így figyelni
jó így szomorúan figyelni
mintha játszanék
mintha kedvem lenne s játszanék

kutattam eddig
mi vidítana
nem leltem semmit
s indultam haza

így gondolatban kispatak tudod
nyugalmat nekem csak hullámod ad

fekete patak
én lassú fekete patak
csak téged szeretlek
csak téged testvéremet szeretlek
hullámod elindított

hullámod bennem is elindított
egy kis hullámot
egy kis fekete hullámot

s fut énekelve
fut szomorúan énekelve
kövekről szökell
kövekről magasba szökell

taraja gyöngyöz
taraja hasonlít fekete könnyhöz
midőn visszahull
midőn folyóba visszahull

A *Fut énekelve* a költő első kötetében látott napvilágot, s a gyűjtemény azon művei közé tartozik, melyek kedvezőtlen sorshelyzetről, rossz közérzetről tudósítanak.

A költemény hősét egy patak játékosan hullámozó vizének szépsége indítja szomorúságának megvallására. A vallomás a patak megszólításával s a hozzá intézett testvéri megnyilatkozással folytatódik, majd a beszélő természetivé szépült szomorúságának rajzával zárul. (A patakhoz fordulás, szólás gesztusa azokra a nép- és műköltészeti alkotásokra emlékeztet, melyeknek alanya magárahagyottságában valamilyen nem emberi lényhez, jelenséghez intézi panaszos szavait.)

Az olvasónak már a költemény első áttekintésekor szemébe tűnik a felépítés átgondoltsága. A kilenc versszakos mű szerkezete szimmetrikus elrendezésű, a szimmetriatengely a kétsoros 5. versszak. A tengelytől messzebb, a vers elején és végén található egységek (1–2. és 8–9. versszak) leíró jellegűek, a valóságos és a belső, lelki patak rajzai, míg a tengelyt közvetlenül megelőző és követő szerkezeti részek (3–4. és 6–7. versszak) vallomásosságuk okán felelnek meg egymásnak.

A költeményben erőteljes gondolatrítmus érvényesül. (E költői forma már az ókori sumér, héber, ind, kínai, görög, latin irodalmakban s az egyes népek óralis költészetében is jelentős szerephez jutott.) Válfajai közül itt a bővítő (kifejtő, haladványos, előrehaladó) típus figyelhető meg. Az elnevezés arra utal, hogy az egymást párhuzamos elrendezésben követő gondolatok között előrehaladás, továbblépés van.

A vers címe (egyben első sora) és a második sor látványt és zenét egyaránt idéz. A leírás az első szakasz második felében s a második szakaszban a látvány részletezésével folytatódik. A bővítő gondolatrítmus kiválóan érzékelteti az egymásba kapcsolódó, feltorlódó, majd újra nekilendülő hullámok lüktető áramlását. A rész-

letek fokozatos feltárlásának rajza egyben a patak szépségére való ráérmelés folyamatát is rögzíti. A gyöngy-hasonlat a gyöngy ősi szimbolikus jelentéseinek (lélek, tisztaság, ékesség, gyógyszer) felvillantásával sejtelmes asszociatív tartalmakkal telíti e leíró részt.

A következő versszakok a lírai személyiség vallomások megnyilatkozásai. (A vershelyzet a 3. szakasz kezdő sorával válik világossá: a patak partján tartózkodó s a vizet figyelő *én* szól a műben benyomásairól, helyzetéről.) A 3. és 4. szakasz szomorúságról, kedvetlenségről, vidító élményt kereső kóborlásról s a patak látványának jótékony hatásáról számol be. E hatás részleges, nem megszünteti, csak elviselhetőbbé teszi a negatív lélekállapotot. Ám a vers hőse ezért a nyugtató erőért is hálás, amint azt a patakot megszólító 5. versszak kedves, bizalmas hangú vallomása mutatja.

A vallomás folytatódik s új elemekkel gyarapodik a következő szakaszokban. A magát lassú fekete patakként azonosító beszélő testvérenek, az egyetlen általa szeretett lénynek nevezi a patakot, ki változtatott állapotán: hulláma benne is hullámot indított el. Az utolsó két versszak a költemény első két szakaszának variációs ismétlése: a saját hullám éneklő, játékos-szomorú futásának bemutatása. Különös metamorfózisról tudósítanak tehát az 5. versszakot követő sorok: a vers addig emberként viselkedő, szomorúan figyelő-kutató, hazafelé induló hőse a megfigyelt patakkal rokon természeti jelenséggé lényegül át. (Természeti és emberi valóság között ugyanakkor nincs éles határ a költeményben: a megfigyelt hullám *énekel, nyugalmat ad*, maga a patak *megszólítható*, a fekete patakként megjelenő versszubjektum *szeretni tud*, hulláma pedig *szomorúan énekel*.)

A rezignált hangú, elégikus költemény szomorú hőse tehát természetivé való (képzelt, részleges) átalakulással, a természet játékoságának, szépségének magáévá élésével teszi elviselhetőbbé állapotát. Szomorúsága nem múlik el, de átesztétizálódik, megszépül. E szépség megjelenítésében a látványelemek (hullámmozgás, gyöngyszín, fekete könny) felidézése mellett fontos szerepe van a párhuzamosságon alapuló gondolatritmusnak. E párhuzamosság a műben nem csupán a mondatok egymásutánjában, hanem a nagyobb (szerkezeti) egységek szintjén is érvényesül.